

УДК 340:342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.16>**О. С. Мельничук**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛАСИЧНІ ТА НЕКЛАСИЧНІ ПРИНЦИПИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню класичних та неklasичних принципів методології сучасного права та держави, їх співвідношенню та розвитку, з урахуванням теоретичних та практичних питань їх оптимального використання.

Визначені класичні принципи методології сучасного права та держави, серед яких принципи: об'єктивності, раціональності, історизму, детермінізму монізму тощо. Надано їх характеристики та особливості їх застосування у юридичній науці. Проаналізовано їх ефективність щодо деяких юридичних питань сучасності та виявлені ключові відмінності класичних та неklasичних принципів щодо дослідження права та держави.

Встановлено, що використання «змішаної методології», тобто інтеграція як класичних, так і неklasичних принципів, дозволяє досліднику досягти найбільш точних результатів у своїх наукових дослідженнях. Тому класичні принципи методології сучасного права та держави повинні бути доповнені неklasичними принципами для більш повного і всебічного аналізу правових явищ. Серед таких принципів: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм, плюралізм тощо.

Поєднання об'єктивного та суб'єктивного дозволяє враховувати індивідуальні перспективи і переконання, які впливають на правові рішення. Принцип поєднання раціонального та нераціонального визнає існування ірраціональних елементів у праві, що дає змогу дослідникам вивчати право в контексті людської психології та емоцій.

Абстрагування від історії дозволяє оцінювати правові явища незалежно від їх історичного контексту, зосереджуючись на їхніх функціональних характеристиках. Індетермінізм визнає багатофакторність і випадковість у правових процесах, що допомагає уникнути надмірної спрощеності в юридичних дослідженнях. Принцип плюралізму сприяє використанню різних теоретичних і методологічних підходів, що дозволяє досягти комплексного розуміння правової реальності.

Особлива увага приділяється прикладу, пов'язаному з інтерпретацією права у зв'язку із застосуванням неklasичного принципу поєднання об'єктивного та суб'єктивного, який дозволяє глибше зрозуміти складність правових явищ у цьому контексті. Є наявною взаємодія між об'єктивними правовими нормами та суб'єктивними переконаннями й досвідом окремих індивідів. Зазначений принцип допомагає відобразити більш реалістичну картину правової реальності, де особисті та соціальні фактори мають суттєве значення.

Ключові слова: методологія, право, сучасна держава, правова система, методологічні парадигми, класичні методологічні принципи, неklasичні методологічні принципи, праворозуміння, філософія права, інтерпретація права.

Постановка проблеми. Одним із важливих аспектів теоретичної та практичної юриспруденції є дослідження та застосування методології юридичної науки до різних явищ сучасного права та держави. Розуміння методологічних основ дозволяє не тільки використовувати наукові знання про право та державу, але й інтегрувати міждисциплінарний досвід з інших сфер, зокрема філософії. У межах юридичного поля можуть співіс-

нувати класична та неklasична парадигми [1], як методологічні інструменти для аналізу сучасних правових та державних питань. Відмінність цих парадигм полягає у застосуванні специфічних принципів пізнання, що визначають їх методологічний фундамент. Зміна парадигми, відповідно, супроводжується трансформацією основ наукових досліджень, зокрема методологічних принципів, які лежать в основі правової науки.

Принцип, у визначенні відомих українських учених, – це основні начала, висхідні ідеї, які характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю та відображають істотні положення теорії, учення, науки, системи внутрішнього та міжнародного права, політичної, державної та суспільної організації; вони є внутрішнім переконанням людини, яке визначає її ставлення до дійсності, суспільним ідеям та діяльності [2, с. 3].

Принцип є когнітивною установкою суб'єкта щодо об'єкта пізнання, яка визначає передумови, процес і результати цього пізнання. Це означає, що принцип слугує базовою основою для того, як суб'єкт сприймає та розуміє об'єкт, встановлюючи певні рамки та напрями для дослідження. Відповідно, методологічний принцип є імперативною установкою, яка регулює особливості застосування всіх інших наукових інструментів пізнання. Він задає структуру та порядок дій, які необхідні для досягнення наукових результатів, забезпечуючи систематичність і логічність у проведенні досліджень.

Методологічний принцип має обов'язковий характер, що ускладнює відмову від нього, оскільки він є невід'ємною частиною наукової методології. З одного боку, принцип виступає як певний фундамент, від якого важко відмовитися без втрати наукової цілісності та послідовності. З іншого боку, мислення в площині двох діаметрально протилежних принципів одночасно є складним завданням, оскільки це вимагає постійного переключення між різними логічними системами та підходами. Вибраний методологічний принцип також впливає на інтерпретацію отриманих даних, формуючи загальну картину досліджуваного явища. Таким чином, методологічний принцип є ключовим елементом, що забезпечує ефективність та якість наукового пізнання, впливаючи на всі етапи дослідницького процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню методології сучасного права та держави приділяється значна увага. Важливий внесок у вивчення цієї проблематики в загальнотеоретичних, філософсько-правових та практичних аспектах зробили такі вчені, як: Дудченко В. В., Завальнюк В. В., Іванченко О. М., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Мелякова Ю. В., Оборотов Ю. М., Щамбура Д. В. та інші. Однак, в наукових роботах недостатньо уваги приділено дослідженню розвитку та співвідношення класичних і некласичних принципів методології сучасного права та держави.

Мета статті. Метою статті є визначення та аналіз класичних і некласичних принципів методології, які застосовуються у сучасному праві та державі. Дослідження спрямоване на виявлення ключових відмінностей між цими принципами та оцінку їхнього впливу на формування і розвиток сучасної методології юриспруденції. Також наводяться приклади щодо оптимального використання цих принципів.

Виклад основного матеріалу. При розгляді особливостей класичних принципів у методології сучасного права та держави, важливо підкреслити, що характерною рисою класичного підходу до права є його сприйняття як остаточного арбітра у вирішенні соціальних проблем. Наприклад, класичне уявлення про право добре ілюструється відомим твердженням Віктора Гюго, що право – це все те, що є істинним і справедливим. Це означає, що в рамках класики в праві можлива об'єктивна істина, а саме право розглядається як об'єктивна реальність, невід'ємна частина навколишнього світу, з якою людина стикається у повсякденному житті. Отже, одним із ключових класичних принципів у методології юридичного пізнання є принцип об'єктивності, який вимагає від дослідників і практиків прагнення до істинного, неупередженого та справедливого розуміння правових норм і процесів.

Обґрунтування принципу об'єктивності в юриспруденції пов'язане з тим, що право має досліджуватися та сприйматися як незалежне від індивідуальної свідомості явище. Право розглядається як частина об'єктивної реальності, у якій можна виявити об'єктивні закономірності. Це передбачає певне абстрагування від індивідуальності дослідника, винесення суб'єкта пізнання «за дужки» та розгляд предмету, наприклад, сутності права чи держави, «самих по собі». Дослідник виступає як сторонній спостерігач, який може бачити всю картину правових явищ повністю. Цей принцип дозволяє пізнавати будь-яке явище всебічно, виявляючи його повну причину існування шляхом опису його якостей.

Застосування принципу об'єктивності нерозривно пов'язане з принципами конкретності істини та причинності (детермінізму). Ці принципи вказують, що незалежно від предмета пізнання завжди можна виявити його причини, характеристики, якості та особливості розвитку, і це знання буде істинним. Як зазначають Н. М. Крестовська та Л. Г. Матвєєва характеризуючи принцип об'єктивності, «дослідник

має визнавати державно-правову реальність в її закономірностях і загальних формах, бути неупередженим» [3, с. 31].

Принцип детермінізму вказує на існування причинно-наслідкових зв'язків у праві, де все має свою причину і породжує наслідки. Ці зв'язки є не лише логічними, але й онтологічними, що підтверджує, наприклад, ідею щодо безпосередньої дії закону. Деякі дослідники наголошують на важливості цього принципу, підкреслюючи практичне застосування, для встановлення та пояснення мотивів, мотивації, і причин правопорушень та злочинної діяльності. [4, с. 38]. Теоретично можна стверджувати, що у праві існують стійкі та універсальні причинно-наслідкові зв'язки. Право розглядається як соціальний механізм, закономірності функціонування якого аналогічні закономірностям функціонування будь-якого іншого механізму.

Наступний класичний принцип – це принцип раціональності, який передбачає, що у праві завжди домінує раціональний елемент, і воно є втіленням розуму та логіки. Джон Локк у своєму загальновідомому вислові зазначав, що «закон є вищим проявом людської мудрості, що використовує досвід людей на благо суспільства». Тобто право розглядається як раціональна конструкція, яку можна повністю пояснити за допомогою законів формальної логіки. У праві немає місця нераціональному чи ірраціональному, тому його пізнання має бути максимально вільним від емоцій.

Принцип раціональності передбачає, що всі явища у праві та державі можуть бути пояснені за допомогою людського розуму. Дослідник здатний логічно обґрунтувати все, що він пізнав або може пізнати в сфері юриспруденції. Цей принцип стверджує можливість побудови неупередливої та логічної картини правової реальності. Під впливом цього принципу домінуючим стає нормативне розуміння права, або, іншими словами, позитивістський тип праворозуміння.

До класичних принципів також слід віднести принцип історизму, який включає у себе підхід до пізнання сучасного через призму минулого. Цей принцип передбачає розуміння правових явищ з точки зору їхнього історичного розвитку, що вимагає від дослідника розглядати специфічні етапи становлення цих явищ. Наприклад, можна стверджувати, що принцип історизму є підґрунтям та основою діалектичного методу пізнання [5].

Крім того, прикладом застосування цього принципу є відомі ідеї історичної школи права

(кінець XVIII ст., Німеччина). Ця школа права, представлена Густавом Гуго, Фрідріхом-Карлом фон Савінї та Георгом Фрідріхом Пухтою, розглядала право як продукт народного духу та історичний результат суспільного життя. Згідно з принципом історизму, для повного розуміння права необхідно враховувати його історію: будь-яке пояснення права, загальне або контекстуальне, без урахування його історичного контексту, може бути неповним [6, с. 49].

Класичним у методології юриспруденції є принцип монізму, який стверджує, що у праві існує єдине правильне рішення, яке відображає об'єктивну істину. Дослідження ґрунтуються на застосуванні одного методу, чия ефективність є підтвердженою і не підлягає сумнівам. Наприклад, Ганс Кельзен у своїх дослідженнях використовував нормативно-догматичний підхід для вирішення всіх поставлених завдань. Також варто відзначити, що наприкінці XIX століття з'явилася моністична теорія співвідношення норм міжнародного і національного права. У 1899 році німецький дослідник В. Кауфман опублікував працю «Юридична сила міжнародного права і взаємозв'язок законодавчої влади і державних органів», де виклав основні принципи теорії монізму. Цю теорію розвинув згаданий вище Г. Кельзен у своєму нормативістському вченні про «чисте правознавство». Згідно з цією теорією, існує єдина універсальна система права, яка охоплює різні правові порядки і розвивається в рамках «основної норми», що визначає основи правотворчості з позицій правової логіки [7, с. 396].

Разом з тим, у сучасному світі, що переживає стрімкий технологічний та соціокультурний розвиток, використання лише традиційних підходів у методології сучасного права та держави поступово втрачає свою актуальність. Наприклад, замість того, щоб розглядати правові системи як незмінні та жорстко визначені, науковці та правознавці збільшують інтерес до некласичних принципів, які дозволяють більш гнучко та ефективно реагувати на виклики сучасності.

Некласична парадигма юридичної методології виникла через обмежену спроможність класичних принципів охоплювати всі аспекти правових явищ. Вона розглядає право як частину людської свідомості та критерій самооцінки й самообмеження. Право вбачається як властивість людини, тому його сприйняття є переважно суб'єктивним, а не об'єктивним; воно є відносним, а не абсолютним поняттям.

Розвиток права розглядається як плюралістичний цивілізаційний процес, а права людини вважаються вершиною юридичного мислення. Основні принципи неklasичної методології включають: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм, плюралізм [8, с. 12] тощо.

Класичний принцип об'єктивності починає виявляти певну недосконалість через збільшення уваги до суб'єкта та його суб'єктивного сприйняття, що також відбивається у юридичній науці. Це аналогічно кризі принципу причинності у класичній механіці, яка стверджувала, що знання розміщення всіх точок у всесвіті дозволяє передбачити майбутнє. Ця криза також має вплив і на гуманітарні науки.

Право існує у своїй суб'єктивній реальності та має своїм джерелом волю людини або внутрішні імперативи, такі як совість, мораль чи почуття справедливості. Людина завжди взаємодіє з правовою реальністю, впливаючи на її формування зсередини. Цей процес не обмежується лише об'єктивними факторами, а включає також суб'єктивні установки та мотивації. В рамках принципу поєднання об'єктивного та суб'єктивного, особливе значення набуває мета пізнання як фактор, що визначає, які аспекти і явища привертають увагу суб'єкта дослідження [9].

Наприклад, коли мова йде про правову інтерпретацію «ми не просто заново відтворюємо текст, не просто змушуємо його ніби грати новими фарбами. Ми створюємо нові смисли, безумовно пов'язані з глибинними «витоками», зі смисловим корінням самого тексту (якщо ми хочемо саме зрозуміти текст), але водночас відмінні від раніше вже виявлених смислів, пов'язаних з цим текстом: аж до того, що, інтерпретуючи, ми можемо створити практично новий текст» [10, с. 351].

Принцип раціональності також перестає відповідати потребам сучасного права і держави у контексті їхнього розвитку, особливо в контексті юридичної психології та досліджень, які розкривають нераціональні та ірраціональні аспекти права. Людина є нераціональною істотою, тому право містить багато міфів, аксіом та вірувань, які не можна інтерпретувати тільки раціонально. Тому неklasичний принцип поєднання раціонального та нераціонального у методології сучасного права та держави спрямований на розкриття особливостей пізнання, які виходять за рамки виключно раціонального.

Наприклад, це вивчення правових міфів у сфері юриспруденції [11], це релігійна віра як основа для побудови наукових конструкцій [12, с. 58] тощо. Тобто, ключову роль для цього принципу відіграє визнання нераціональних способів осягнення правової реальності.

Принцип історизму, як один із класичних, втрачає актуальність через кризу історичної науки та її методології, де відбувається відхід від жорстких детермінованих схем у поясненні історичних процесів і зростає значення суб'єктивних оцінок у історичному описі. В цьому контексті неklasичний принцип абстрагування від історії дозволяє оцінювати явище у його функціональному аспекті, не зосереджуючись на історичному розвитку. Цей підхід акцентує увагу на структурних зв'язках, системних закономірностях та функціональних особливостях явища, залишаючи питання його розвитку поза розглядом.

До класичного принципу детермінізму варто додати неklasичний принцип індетермінізму, який стверджує, що у праві майже немає закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків з високим рівнем релевантності. Іншими словами, правові явища не завжди можна пояснити однозначно, оскільки вони можуть мати множинні причини та наслідки. Це відкриває можливості для глибшого розуміння правової реальності через врахування непередбачуваних і випадкових факторів.

Класичний принцип монізму, який передбачає існування єдино правильної відповіді у праві, поступається місцем неklasичному принципу плюралізму [13]. Принцип плюралізму визнає, що правова реальність багатогранна і потребує різних підходів та концепцій для її комплексного осмислення. Це дозволяє вченим і практикам використовувати різні методологічні інструменти, що збагачує розуміння права та держави. В умовах сучасного суспільства, що швидко змінюється, такий підхід стає особливо важливим, оскільки сприяє адаптації правових систем до нових викликів і потреб.

Таким чином, доповнення класичних принципів детермінізму та монізму неklasичними принципами індетермінізму та плюралізму відображає еволюцію правової методології, що відбувається у відповідь на складність і динамічність сучасного правового ландшафту. Це дає можливість більш гнучкого та ефективного підходу до дослідження та застосування права, враховуючи різноманітні аспекти правових явищ.

Інноваційною у цьому контексті є думка Ю. М. Оборотова, який стверджував сучасний розвиток змішаних методологій юриспруденції. «Вибір змішаної методології не повинен бути абстрактний, а визначатися поставленими завданнями. На цьому шляху найбільшу ефективність мають проблемні, а не предметні дослідження, пов'язані з практикою зміни методологічних оптик, в цьому плані використовується метафоричний конструкт - триангуляція (наприклад, позитивізм + герменевтика), що якраз і відображає легалізацію змішаної методології» [14, с. 9].

Висновки і пропозиції. Таким чином, до класичних принципів методології сучасного права та держави можна віднести наступні: об'єктивність, детермінізм, раціональність, історизм та монізм. Однак цей перелік принципів не є вичерпним. Якщо оцінювати їх ефективність, то вони іноді не здатні охопити деякі юридичні питання сучасності.

Наприклад, принцип об'єктивності не завжди може конкурувати з можливостями такого принципу неklasичної парадигми, як поєднання об'єктивного та суб'єктивного у сфері правової інтерпретації. У сучасній юриспруденції зростає значення суб'єктивних чинників, таких як індивідуальні переконання та емоції, що вимагає перегляду традиційних підходів у цій сфері. Принцип раціоналізму іноді не задовольняє запити сучасної юриспруденції щодо розвитку юридичної психології, правової ідентичності та досліджень, спрямованих на розкриття нераціональних та ірраціональних основ права. Людина, як суб'єкт права, має багато нераціональних аспектів, що впливають на правову поведінку та процеси правотворення. Це вимагає врахування не лише раціональних, але й нераціональних елементів у правових дослідженнях.

Слід зазначити, що застосування набору класичних принципів як інструменту сучасної методології у юриспруденції є виправданим та ефективним, особливо у поєднанні з можливостями неklasичної парадигми. Це дозволяє досягти більш гнучкого та комплексного підходу до дослідження права та держави, враховуючи їх складність та багатогранність у сучасному світі.

Отже, визнаючи важливість класичних принципів у методології юриспруденції, необхідно також звернути увагу на значення неklasичних принципів у дослідженні сучасного права та держави. Сучасна правова проблематика вимагає використання цих неklasичних принципів як дієвих інструментів для

розв'язання багатьох складних юридичних питань. Некласичні принципи, такі як: поєднання об'єктивного та суб'єктивного, раціонального та нераціонального, абстрагування від історії, індетермінізм та плюралізм тощо, дозволяють глибше і більш всебічно зрозуміти правову реальність. Вони доповнюють класичні принципи, надаючи можливість аналізувати право та державу у контексті сучасних змін.

Список використаних джерел:

1. Мелякова Ю. В. Класична і неklasична парадигми епістемології права. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 3. С. 85-101.
2. Бабенко А. М., Борисова О. О., Шаповалова О. І. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3 (44). С. 3-7.
3. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
4. Медведєв В. С. Принципи сучасної вітчизняної юридичної психології. С. 37-41. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9272/1/%D0%F%201_p038-042.pdf
5. Стрелкова Ю. О. Еклезіологія діалектичної теології: христоцентризм, діалектика, історизм. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 141 (2). С. 141-146.
6. Мельничук О.С. Класичні принципи у методології юриспруденції // *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). - Одеса : Видавництво «Юридика». 2023. Т. 1. С. 47-50.
7. Іванченко О. М. Теорія гармонізації монізму і дуалізму у співвідношенні норм національного та норм міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. Збірник наукових праць. 2010. Вип. 52. С. 395-400.
8. Мельничук О. С. Методологічні парадигми та принципи сучасного права та держави // *Розвиток сучасного права та держави в юридичній теорії та практиці* : матер. всеукр. круглого столу онлайн присвяч. 25-річчю Національного Університету «Одеська юридична академія» та 175-річчю Одеської школи права (м. Одеса, 25 листоп. 2022 р.). Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2022. С. 9-13.

9. Гадамер Г.-Г. Истина і метод : Герменевтика I : Основи філософської герменевтики. Т. 1. К.: Юніверс. 2000. 464 с.
10. Ремізова О. Сутність та способи інтерпретації права. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Філософія права.* № 3. 2020. С. 350-355.
11. Тищенко Ю. В. Правовий міф у структурі правової реальності. *Юридичний вісник.* 2020. № 2. С. 17-24.
12. Громовчук М. В., Белов Д. М. Релігія та право: співвідношення в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* № 71. 2022. С. 55-64.
13. Щамбура Д. В. Концепція юридичного плюралізму як основа дослідження неофіційного права. *Правовий часопис Донбасу.* № 1 (66). 2019. С. 33-40.
14. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін. ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса, 2019. 420 с.

Melnychuk O. S. Classical and non-classical principles of the modern law and state methodology

The article is dedicated to the study of classical and non-classical principles of the methodology of modern law and state, their correlation and development, considering the theoretical and practical issues of their optimal use. The defined classical principles of the methodology of modern law and state include objectivity, rationality, historicism, determinism, monism, etc. Their characteristics and the peculiarities of their application in legal science are provided. The effectiveness of these principles concerning certain contemporary legal issues is analyzed, and the key differences between classical and non-classical principles in the study of law and state are identified.

It has been established that the use of a «mixed methodology», that is, the integration of both classical and non-classical principles, allows researchers to achieve the most accurate results in their scientific studies. Therefore, the classical principles of the methodology of modern law and state should be supplemented with non-classical principles for a more comprehensive and thorough analysis of legal phenomena. Such principles include the combination of objective and subjective, rational and non-rational, abstraction from history, indeterminism, pluralism, etc.

The combination of objective and subjective perspectives allows for the consideration of individual viewpoints and beliefs that influence legal decisions. The principle of combining rational and non-rational acknowledges the existence of irrational elements in law, enabling researchers to study law in the context of human psychology and emotions. Abstraction from history allows for the evaluation of legal phenomena independently of their historical context, focusing on their functional characteristics. Indeterminism recognizes the multi-factorial and contingent nature of legal processes, helping to avoid oversimplification in legal research. The principle of pluralism promotes the use of various theoretical and methodological approaches, allowing for a comprehensive understanding of legal reality.

Special attention is given to the example related to the interpretation of law in connection with the application of the non-classical principle of combining objective and subjective elements, which allows for a deeper understanding of the complexity of legal phenomena in this context. The interaction between objective legal norms and the subjective beliefs and experiences of individuals is evident. This principle helps to reflect a more realistic picture of legal reality, where personal and social factors are of significant importance.

Key words: *methodology, law, modern state, legal system, methodological paradigms, classical methodological principles, non-classical methodological principles, legal understanding, philosophy of law, interpretation of law.*